

Відгук
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Остапця Юрія Олександровича
«Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний
та регіональний виміри»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Актуальність вибраної теми. Важливим механізмом трансформації суспільних відносин в Україні на сучасному етапі є вибори, і передусім вибори вищого представницького органу влади. Вибори є основою демократичного суспільства, головною формою політичної участі населення. Парламентські вибори забезпечують легальність і легітимність влади, конкуренцію в боротьбі за владу, ротацію національної і регіональної еліти тощо. При цьому сам виборчий процес відбувається в рамках правил, установлених виборчою системою і в умовах відповідного соціокультурного середовища. Це ті основні чинники, які обумовлюють спрямованість і особливість перебігу виборчої кампанії. Головною динамічною складовою виборчого процесу є електоральна поведінка, аналіз якої дає можливість вивчати явища і процеси, що були непомітними у міжвиборчий період.

Необхідність такого дослідження зумовлена кардинальним реформуванням виборчого законодавства України, активізацією в електоральному просторі політичних партій, постановкою нових вимог до компетентності та відповідальності виборців, членів виборчих комісій, до організації виборчого процесу загалом.

Дисертаційне дослідження виконане у межах теми, яку розробляє Інститут політичної регіоналістики в науково-дослідницькій роботі ДБ-834 «Політична еліта прикордонних регіонів країн Східної і Центральної Європи у період системних трансформацій» (номер державної реєстрації 0114U005094), та комплексної наукової теми, яку розробляє кафедра політології і державного управління факультету суспільних наук Ужгородського національного університету «Електоральні, політичні, культурні, етнопонаціональні проблеми розвитку України та країн ЦСЄ».

Мета дисертаційної роботи – здійснити комплексний політологічний аналіз загальнонаціональних та регіональних закономірностей і особливостей виборчих процесів в Україні до вищих представницьких та місцевих органів влади. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити та систематизувати теоретичні підходи і методологічний інструментарій для дослідження електоральних процесів в Україні на загальнонаціональному та регіональному рівні;
- виокремити та охарактеризувати основні етапи становлення і розвитку електорального простору України, окресливши при цьому чинники, які обумовлюють його конфігурацію;
- охарактеризувати структурування електоральних переваг українських виборців у виборчих кампаніях 1991–1994 рр.;
- вивчити загальнонаціональний контекст і регіональні особливості місцевих виборів та виборів до ВР України 1998 і 2002 рр.;
- дослідити причини актуалізації та поглиблення регіональних електоральних відмінностей під впливом виборчих кампаній 2004–2007 рр.;
- визначити і охарактеризувати чинники інституціалізації регіонального електорального поділу впродовж виборчих кампаній 2010–2012 рр.;
- охарактеризувати перспективи суспільно-політичного розвитку України у контексті електоральних процесів 2014–2015 років;
- дослідити вплив електоральних циклів на конфігурацію партійної системи України, виокремивши при цьому основні періоди її розвитку;
- на основі комплексного аналізу виборчих процесів упродовж 1991–2015 рр. сформулювати рекомендації, спрямовані на подолання міжрегіонального електорального поділу «Захід – Схід»;
- виявити динаміку та причини змін електоральних уподобань виборців Закарпаття протягом 1990–2015 рр. і з'ясувати на основі результатів виборів рівень партійної ідентифікації населення краю, мотивацію електорального вибору, особливості структурування партійно-політичного простору області.

Об'єктом дослідження є електоральні процеси в Україні (1991–2015 рр.).

Предметом дослідження є загальнонаціональні та регіональні особливості електоральних процесів в Україні, участь громадян, політичних партій у виборчих кампаніях, структурування електорального простору України впродовж 1991–2015 рр.

Методологічна основа дослідження поєднує як класичні теорії електорального процесу, так і підходи, які притаманні регіональним студіям.

Виборчі процеси в Україні і на Закарпатті розглядаються в рамках електоральних циклів, упродовж яких відбувалися вибори до вищих представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування.

Закарпаття виступає як «окремий випадок» у дослідженні, що вивчається методом конкретних ситуацій (case study), який спрямований на глибокий, критичний і комплексний аналіз соціального феномена на прикладі окремого емпіричного об'єкта.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації. Новизна наукових положень дослідження Остапця Ю.О. полягає в тому, що це перше багатоаспектне та комплексне дослідження електоральних процесів в Україні упродовж 1990–2015 рр. Основні положення авторської новизни роботи є такі.

Дослідження виборчих процесів автором робиться у рамках електоральних циклів. Автором доведено, що електоральний цикл демонструє якісні та кількісні характеристики виборчих кампаній як певної системної цілісності, внаслідок чого регіональні електоральні процеси слід розглядати не як відображення головних трендів загальнонаціональної виборчої кампанії, а як самостійні процеси, обумовлені специфічними регіональними чинниками: історичні традиції, соціально-демографічні характеристики, наявність «регіональних партій», етнополітичні фактори, особливості формування регіональної еліти (с. 67–86; с. 100–113).

На основі власної методології автором виокремлено та охарактеризовано основні етапи в еволюції електорального простору України: перший (1991–2004 рр.), другий (2004–2014 рр.), третій (від 2014 р.). Окреслено чинники, якими

обумовлюється структування електорального простору на кожному з визначених етапів: на першому – ідеологією, на другому – соціокультурним поділом, актуалізованим виборчими аксіотехнологіями, на третьому – соціокультурний поділ залишається важливим простороутворюючим чинником, але вже без застосування аксіотехнологій і з домінуванням національної політичної ідентичності (с. 123–134).

До важливих результатів новизни дослідження слід віднести дослідження участі політичних партій у виборчих процесах як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях. У розвитку партійної системи України на основі комплексного критерію (електоральна формула, форма правління, соціально-політичні поділи) виокремлено такі чотири періоди: перший (починаючи з середини 80-х рр. і до кінця 1991 р.); другий (з кінця 1991 р. до кінця 2004 р.); третій (з кінця 2004 р. до 2014 р.); четвертий (з 2014 р.). Вказано, що починаючи з 2004 р. змінюється ідеологічний профіль політичних партій, і якщо до 2004 р. критерієм класифікації партій була ідеологія, то пізніше ми спостерігаємо процес деідеологізації партійних структур, або ж гібридизацію, взаємопроникнення ідеологічних доктрин. Партії стають електорально-професійними інституціями із сильною або слабкою ідеологічною артикуляцією. (с. 369–386). Також досліджено феномен «регіональних політичних партій» та визначено основні причини їх виникнення. До таких відносимо: етномовне розмежування та компактне проживання національних меншин на певній території; створення «адміністративних партій»; соціокультурний поділ українського соціуму; окремішність проведення місцевих виборів 2010 та 2015 рр., на яких і викристалізовується цей феномен; централізованість загальнонаціональних партійних структур (с. 107–110).

На основі системного дослідження виборчих процесів упродовж 1991–2015 рр. автором запроновано комплекс заходів для подолання електорального розмежування та політичного протистояння в Україні. Для подолання такого розмежування має бути розроблена довгострокова і комплексна стратегія інтеграції українського суспільства, складовими якої повинні стати: а)

інтеграційна економічна і регіональна політика; б) збалансована зовнішня політика; в) децентралізація державного устрою; г) інтеграція регіональних еліт у загальнонаціональну; д) конструктивна взаємодія політичних сил, які репрезентують російськомовне і україномовне населення; ж) зміцнення загальнонаціональної партійної системи та регіональних партійних структур; з) формування сучасної української ідентичності; к) гнучке розв'язання мовного питання; л) нейтралізація впливу «російського чинника» на внутрішню і зовнішню політику нашої держави (с. 386–395).

Цікавим і неординарним є висновок про необхідність електорального забезпечення українського суспільства від негативів, які продукуються упродовж організації і проведення виборчих кампаній політичними елітами для здобуття виборчих преференцій. У виборчому законодавстві України повинні бути норми, які забороняють розпалювання регіональної ворожнечі за рахунок мовних, ціннісно-культурних, релігійних та інших спекуляцій. Політичні сили, які продукують таку ворожнечу повинні відсторонятися від участі у виборчих кампаніях з подальшою заборонаю їх функціонування у встановленому порядку (с.326).

Важливим теоретико-прикладним здобутком роботи є комплексний аналіз автором електоральних процесів у Закарпатській області, запропоновано періодизацію становлення партійної структури краю та здійснено класифікацію обласних осередків політичних партій, охарактеризовано їхню участь у виборах до Верховної Ради України, президентських та місцевих виборах. На основі домінування тієї чи іншої партії в обласному політикумі, партійності/лояльності до партії голів обласної державної адміністрації у розвитку партійної структури області виокремлено 7 періодів. Окремо досліджено участь у виборах національних меншин і показано їхній вплив на результат виборів. Акцент у цьому випадку зроблено на протистоянні двох політичних партій, які репрезентують угорську національну меншину: Партії угорців України та Демократичної партії угорців України. Встановлено, що поряд із загальнонаціональними характеристиками поведінки виборців на Закарпатті є й

чимало регіональних особливостей, що насамперед пов'язано з географічним розташуванням області, історичним минулим, соціально-демографічними характеристиками електорату, специфікою формування регіональної еліти, наявністю «регіональних партій». Ці та інші чинники й обумовлюють особливості організації та проведення виборів на Закарпатті (с. 134–154; 179–186; 200–216; 232–244).

Важливим теоретичним доробком автора є розробка методології дослідження електоральних процесів на загальнонаціональному і регіональному рівнях. Можливість такого поєднання дає методологія «воронки причинності», яка адаптована автором до українських політичних реалій. Виборчі кампанії на Закарпатті досліджуються як «окремий випадок», що дозволяє доповнити комплексний аналіз електоральних процесів в Україні прикладом окремого емпіричного об'єкта (с. 80–86).

До теоретичних надбань роботи можна також віднести і удосконалення концепту «установчих виборів», виборів «першого і другого порядку», висновки щодо впливу інституційних (форма правління, виборча система), соціетальних (соціально-політичні розмежування, особливості трансформаційного процесу) чинників на електоральну поведінку українських виборців.

Результати дослідження було викладено у 56 публікаціях, у тому числі 1 монографії, 6 колективних монографіях, 23 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з політичних наук (в тому числі 16 одноосібних), 11 статтях у періодичних наукових виданнях інших держав, 15 статтях у інших українських наукових виданнях.

Основні результати дисертації апробовано на міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема на таких: Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні партії і вибори в Україні: історія та сучасність» (м. Івано-Франківськ, 14–15 жовтня 2005 р.); Міжрегіональна науково-практична конференція «Дотримання демократичних стандартів виборчого процесу у 2006 році в Україні» (м. Львів, 20 травня 2006 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Країни Центрально-Східної Європи в модерну і постмодерну добу:

теоретичні концепції й політичні реалії» (м. Ужгород, 2–3 жовтня 2009 р.); Міжрегіональна науково-практична конференція «Україна після президентських виборів 2010: регіональний вимір» (м. Львів, 22 травня 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Партійна система України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку» (24–25 листопада 2010 року, м. Київ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України); Міжнародна науково-практична конференція «Парламентські вибори 2012 року в Україні» (14–15 листопада 2013 р., м. Київ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України); Міжнародний круглий стіл «Партійна система України на сучасному етапі: виклики, проблеми, суспільні очікування» (м. Київ, 16 вересня 2015 р.); Науково-практична українсько-польська конференція «Особливості політичного процесу у країнах Європи: концептуальні та інституціональні чинники» (Вища школа регіональної економіки у м. Кутно (Республіка Польща) (26–27 червня 2015 р.) та інших.

Структура роботи, виклад фактів, аргументів – чіткі і логічні, висновки повні та переконливі і відображають завдання дослідження. Дисертація складається зі вступу, переліку умовних скорочень, семи розділів (містять 28 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 550 сторінок, з них 380 – основний текст, 63 – список використаних джерел (676 найменувань), 77 – додатки. Оформлення дисертації відповідає вимогам до такого виду робіт, а тема дослідження – паспорту вибраної спеціальності (23.00.02 – політичні інститути і процеси).

Автореферат дисертації дає повне уявлення про зміст дисертації, її структуру, теоретичні висновки, а також коректно відображає основні положення наукової новизни та висновки дисертаційної роботи. Автореферат оформлено відповідно до встановлених вимог.

Теоретичне і практичне значення роботи зумовлене положеннями дисертації, які можуть бути використані для підготування навчальних курсів, матеріалів лекцій, підручників. Разом з тим, дослідження має і практичне значення: окремі його положення можуть бути використані для розробки стратегії

й тактики майбутніх виборчих кампаній, прогнозування результатів виборчого процесу, підвищення виборчої культури громадян тощо.

Не применшуючи загалом позитивного враження від дисертації Ю.О.Остапця, маємо деякі зауваження та побажання до окремих викладених положень:

1. Які критерії були обрані автором для періодизації розвитку партійної системи України та партійної структури Закарпатської області. У першому випадку автором виокремлено 4 періоди, а у другому 7?

2. У процесі демократичних переходів, в тому числі і в посткомуністичних країнах Східної Європи, «установчі вибори» відіграють трояку роль: 1) інституційну; 2) біхевіоральну; 3) трансформаційну. З тексту роботи не до кінця зрозуміло які вибори називає установчими? і яке значення вони мали для суспільно-політичного розвитку України?

3. Поверхневим у роботі, як на нашу думку, є висвітлення парламентських і місцевих виборів 2006 р. У ході цих виборів також з'являються регіональні політичні партії, які автор вивчає у своєму дослідженні.

4. Для вивчення регіонального партійного впливу у роботі можна було б використати індекс поляризації партійної системи.

Загальний висновок. Представлена дисертація є ґрунтовним науковим дослідженням, що свідчить про розв'язання важливої проблеми в політичній науці щодо вивчення електоральних процесів в Україні.

Дисертація Остапця Юрія Олександровича «Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри», подана на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси, є глибоким та багатоаспектним дослідженням. Висловлені зауваження не применшують значущості роботи дисертанта, а лише пропонують можливі шляхи подальшого розвитку та вдосконалення досліджуваних проблем.

Отже, дисертаційна робота Остапця Юрія Олександровича «Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри» є самостійним та завершеним науковим дослідженням, яке містить обґрунтовані і достовірні

результати і відповідає вимогам до такого виду робіт, а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –
Доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології та
державного управління
Донецького національного університету
імені Василя Стуса (м. Вінниця)

підпис *Примуш М.В.*
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
Важенина О.Г. Важенина
16 «20» листопада 2016 р.

М.В.Примуш